

ITINERARIU DE PREOT REFORMAT ÎN TRANSILVANIA ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST. DÉNES G. FÜLÖP (1931–2005)

CSONGOR JÁNOSI*

ABSTRACT

LIFE ITINERARY OF A TRANSYLVANIAN REFORMED PRIEST DURING
THE COMMUNIST REGIME. DÉNES G. FÜLÖP (1931–2005)

The life story of Dénes G. Fülöp, who worked as a reformed priest in the Mureș parishes of Ghinești, Trei Sate, Reghin and Târgu Mureș, is a classic example of the thorny path of the Transylvanian Hungarian minority in the 20th century. The former theology student from Cluj, who sympathized with the revolutionary events in Hungary in 1956, assumed the tasks of pastoral service in an exemplary manner in the circumstances of the time after his prison sentence. His activity provides a perspective on the daily life of the Transylvanian pastor both before 1989 and after the change of regime, and makes it understandable, in addition to community organization, the nature of preserving identity, cultural commitment and educational activity in front of the faithful.

The informative files kept about him in the Archives of the National Council for the Study of the Security Archives attest the additional burden associated with the service, as well as the variable intensity of political police surveillance on the priest suspected of “nationalist-irredentist” activities, which first sought to positively influence him through the network of informants, operative technique, wiretapping and correspondence control, and then from the second half of the eighties it became radicalized in the sense of isolation, discrediting and removal from the workplace of the objective pursued.

Keywords: Communist regime, Romanian Reformed Church, political police, minority destiny, pastoral activity.

INTRODUCERE

În general evoluția bisericii din România începând cu anii 1950 este relativ simplu de conturat. Pe de o parte, puterea politică a definit religia ca pe o ideologie

* PhD, Scientific researcher, Pokoly Association, Cluj-Napoca, e-mail address: sarlovagas@yahoo.com.

„**Revista română de sociologie**”, serie nouă, anul XXXV, nr. 3–4, p. 183–205, București, 2024
DOI: 10.59277/RJSoc.2024.3-4.05



Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

rivală ce trebuia învinsă și care reprezenta o amenințare pentru monopolul ideologic al partidului, și bisericile ca fiind singurele instituții străine și ostile regimului care funcționau legal. Pe de altă parte, recunoașterea politică a înrădăcinării sociale slăbite, dar încă existente, a bisericilor, a forțat regimul să își modifice tactica față de acestea încă de la sfârșitul anilor 1950. Conducerea partidului nu a fost interesată de atacuri frontale și a căutat să adopte o politică prin care bisericile să poată fi utilizate și în scopuri proprii, urmărind în același timp obiectivul pe termen lung privind dispariția lentă a acestora. Cadrul instituțional pentru persecuția bisericii s-a păstrat, practica însă a fost parțial modificată și perfecționată (Bucur și Stan, 2002, pp. 11–12; János, 2020, pp. 195–196; *Idem.*, 2017a, pp. 146–170).

Studierea relației dintre Biserica Reformată și partidul-stat arată că aspectul etnic, ca și în cazul bisericilor romano-catolice, unitariene, evanghelice etc., a fost unul dintre factorii decisivi care au dus la includerea acestora în categoria instituțiilor religioase care prezentau un grad de risc major pentru noua orânduire. Deși la începutul anilor 1960, controlul elitei bisericești a fost preluat de Securitate (János, 2018, pp. 155–170), la nivelul politicilor de partid sau al securității de stat acest lucru nu a adus schimbări favorabile în atitudinea față de membrii Bisericii sau față de minoritatea maghiară din România. Apartenența unui preot la etnia maghiară și imaginea de „dușman” cu care aceasta a fost etichetată s-au dovedit a fi suficiente pentru ca acesta să fie suspectat de a se fi implicat în activități „naționalist-iredentiste” și pentru ca Securitatea să ia măsuri împotriva lui¹.

Evenimentele care au urmat preluării puterii de către comuniști au condus foarte repede în cadrul minorității maghiare la pierderea încrederii în elita politică responsabilă de reprezentarea intereselor colective, această situație persistând până la schimbarea de regim din 1989 (Lönhárt, 2009, *passim*; Nagy și Olti, 2009, *passim*; Vincze, 1999, *passim*). Era nevoie de personalități autentice, care să poată oferi speranță și încurajare, iar mediul ecleziastic s-a dovedit a fi cel mai în măsură pentru aceasta. În urma lichidării treptate a sistemului instituțional maghiar, acești preoți, cu atitudinile, sfaturile și acțiunile lor personale, au devenit adevărate „relee” de îndrumare și de încredere socială².

Cercetarea formelor de opoziție față de putere de către organele represive s-a concentrat în mod tradițional asupra formelor deliberate, conflictuale. În același timp, interpretarea inovativă a conceptului de opoziție a integrat și acele comportamente prin care persoane sau grupuri nu s-au confruntat în mod direct și conștient cu puterea, dar puterea a considerat nelegitime sau de opoziție practicile și stilurile de viață ale acelor persoane sau grupuri. Acțiuni care nu au fost înțelese de actorii

¹ La această concluzie se ajunge studiind arhivele Securității privind preoții reformați, unitarieni și catolici, credincioșii neoprotestanți, confesiuni creștine milenialiste, dar și dincolo de contextul bisericii, din filele dosarelor elitei intelectuale maghiare, ale aristocraților maghiari din Transilvania, sau ale activității între 1968 și 1989 al Serviciului I informații interne pe județul Harghita.

² În acest sens grăitoare este activitatea episcopului romano-catolic de Alba Iulia, Áron Márton (1896–1980), sau a preotului reformat de Dâmbul Rotund–Cluj, János Dobri (1914–1990). Vezi János, 2020, pp. 193–218; *Idem.*, 2017b, pp. 104–128.

înșiși ca fiind de rezistență au ajuns, de asemenea, să fie incluse în aria cercetărilor privind formele de rezistență (Apor B. *et al.*, 2018, pp. 9–26)³. Prin urmare, opoziția culturală ar putea fi definită ca reprezentând practici individuale și sociale cotidiene, altele decât cele acceptate de ideologia oficială a regimului, care includ viața religioasă bazată pe comunitate, dar și transferul efectiv al educației religioase⁴. Ajungând la opoziția religioasă, aceasta poate fi înțeleasă cel mai bine în domeniul educației de tineret, deoarece aici se regăsesc cele mai multe și mai bine documentate situații, precum tensiuni, conflicte, re poziționări sau căi alternative. Conflictele privind limitele practicilor religioase tolerate sau interzise au culminat tocmai în acest domeniu. Ambele părți, deținătorii puterii și comunitățile ecleziastice, au sesizat clar că cele mai importante bătălii în confruntarea ideologică se purtau pentru generațiile tinere. Lupta coordonată pentru câștigarea acestora, din punctul de vedere al autorităților române, a fost influențată și de procesele penale legate de revoluția maghiară din 1956. Dovezile de simpatie față de aceasta, exprimate de studenți din diverse centre universitare din România și care reprezentau totodată nucleu ale generației următoare de intelectuali, i-au obligat pe oficiali să regândească politica față de tineret. Studenții, admiși în prealabil pe baza unei contraselecții riguroase pe criterii ideologice și de clasă erau, teoretic, beneficiarii noului sistem politic. Cu toate acestea, cei pe care regimul îi considera ca fiind de încredere s-au mobilizat în cel mai mare număr (Kiss, 2019, p. 250).

În Biserica Reformată, în noul context de după 1948, s-a încercat folosirea unor instrumente noi alături de cele vechi, cum ar fi școlile duminicale, lucrările misionare pentru copii sau lecțiile biblice pentru tineret (Jánosi, 2009, pp. 475–492), care, în adaptarea forțată la politica bisericească din anii '60, pot fi considerate o educație religioasă și o formulare prudentă a noilor strategii bisericești (Jánosi, 2015, pp. 357–385). Grație notelor agenților informatori, aceste episoade au supraviețuit, înregistrate aleatoriu, și pe lângă faptul că ele exemplifică cazurile de asumare a riscurilor de zi cu zi, ilustrează și reflexele poliției politice comuniste care, din când în când, se confrunta cu câte o personalitate pastorală eficientă. Organizarea de activități atractive pentru tineri a fost receptată în respectivul spațiu de comunicare ca o manifestare cu potențial ostil, care ar fi permis și o posibilă acțiune de represiune din partea regimului. Educația bisericească a tineretului era controlată din ce în ce mai strict, iar în aceste condiții au fost găsite soluții alternative pentru a veni în contact cu tinerii și pentru a le completa învățăturile religioase. Sunt la fel de importante mesele de iubire și ceaiurile, unde preotul, fără să atragă atenția, putea să se ocupe de copii, deoarece nimeni nu le-ar fi putut

³ Cartea oferă o imagine de ansamblu asupra istoriei și tipologiei colecțiilor din țările studiate în cadrul proiectului COURAGE și oferă o analiză concisă a diferitelor tipuri de opoziție culturală din perspectiva colecțiilor. Despre colecțiile din România vezi Petrescu C. *op. cit.*, p. 151–170; *Idem*, (2020), pp. 79–96.

⁴ A se vedea capitolul dedicat comunităților religioase romano-catolice, reformate și evanghelice din Ungaria în Apor P. *et al.* (ed.) (2018), pp. 143–254.

interzice părinților să ia copiii cu ei. Scopul adunărilor era educația religioasă, atât pentru părinți, cât și pentru copii. Din punct de vedere al cultului reformat, accentul trebuia pus pe lucrarea cu congregația în sine. A fost nevoie de maximizarea limitelor foarte stricte ale Statutului bisericesc garantat de partid. Acest Statut, inversat și folosit pentru legitimarea activităților ajunse sub semnul întrebării, devine un punct de referință în strategiile de autoapărare contra reprezentanților puterii (Kiss, 2019, pp. 258–261; Buzogány și János, 2011, *passim*). Vizita în familie, o practică a misiunii interne, considerată una dintre cele mai importante metode de contact personal direct cu credincioșii, a reprezentat un mijloc de folosire a cadrului legal. În mediul sătesc și orășenesc, această practică specific reformată a fost apreciată drept cea mai eficientă metodă legală de menținere a rețelei de relații în jurul bisericii. Din această cauză, exista o relație foarte vie între pastorii reformați și credincioșii lor. În aceste condiții, în mod evident, și prezbiterii comunității au apărut pe lista persoanelor ecleziastice care reprezentau un pericol pentru partidul-stat. Activitățile de organizare bisericească și comunitară intensivă, precum și personalitățile autonome, active, care cu asumarea unor riscuri s-au ocupat de tineret, de intelectuali, de educația de elită, au fost întotdeauna monitorizate îndeaproape de către organele specializate în politica bisericească. Conform documentelor Securității, aceste figuri-cheie au avut în comun nu doar implicarea activă în organizarea grupurilor de tineret și de credință ecleziastică, ci și faptul că au întreținut relații cu mediile bisericești occidentale și, astfel, au avut ocazia să obțină, să proceseze și să răspândească literatura ecleziastică curentă, provenite de dincolo de Cortina de Fier, reflectând asupra proceselor lumii și asupra provocărilor modernizării⁵.

Povestea de viață a lui Dénes G. Fülöp, care a activat ca preot reformat în parohiile mureșene Ghinești, Trei Sate, Reghin și Târgu Mureș, este un exemplu clasic al drumului spinos al minorității maghiare ardeleni în secolul al XX-lea. Fostul student la Teologie din Cluj, care a simpatizat cu evenimentele revoluționare din Ungaria din 1956, și-a asumat în mod exemplar sarcinile serviciului pastoral în împrejurările dificile care au urmat după ce a executat o pedeapsă cu închisoarea. Activitatea acestuia oferă atât o perspectivă asupra vieții de zi cu zi a unui pastor ardelean, dar și o cheie de a înțelege, pe lângă modul de organizare comunitară, și felul cum și-a păstrat identitatea, care a fost angajamentul său în domeniul cultural și al activităților educaționale pentru credincioși.

Dosarele despre el din Fondul Informativ păstrate în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, pe lângă sursele de istorie orală, atestă presiunile suplimentare la care a fost supus în ceea ce privește serviciul, precum și intensitatea variabilă a supravegherii poliției politice asupra sa din cauză

⁵ Mărturiile elocvente sunt la CNSAS în conținutul dosarelor informative și de rețea despre preoții reformați.

că era suspectat de activități „naționalist-iredentiste”, „naționalist maghiare”⁶. A fost urmărit și prin intermediul rețelei de informatori, s-a folosit tehnică operativă, filajul și controlul corespondenței, s-a încercat influențarea sa pozitivă, iar apoi, din a doua jumătate a anilor '80, s-a trecut la măsuri mai radicale, în sensul izolării, discreditării și îndepărtării sale din viața publică.

DATE BIOGRAFICE. STUDIILE

Dénes G. Fülöp s-a născut într-o familie simplă de țărani, la 14 mai 1931, în satul Ocna de Jos, județul Harghita de astăzi. După Colegiul reformat din Odorheiu Secuiesc, a urmat școala de formare a profesorilor din Cristuru Secuiesc, unde a obținut diploma de învățător. Dragostea lui pentru cărți și literatură se vede deja din această perioadă. Datorită rezultatelor la învățătură a fost redistribuit la secția de literatură maghiară a Universității din Cluj, dar câteva zile mai târziu, după ce tatăl său a fost declarat chiabur, acest lucru i-a afectat și lui soarta, fiind respins de la universitate. S-a angajat la șantierul din Fântânele, județul Mureș, unde se construia centrala termică, și aici a decis să devină pastor. Ulterior, reflectând asupra rădăcinilor vocației de preot, a recunoscut că acestea se regăsesc, pe de o parte, în tradițiile satului secuiesc păstrător al tradițiilor, în care credința a jucat un rol important și în viața generațiilor anterioare, iar pe de altă parte în predestinismul protestant, din „evoluția lucrurilor”, el înțelegând că „este chemat” să aleagă cariera de preot. Și-a terminat studiile la Institutul Teologic Protestant din Cluj în 1957 și apoi a fost numit pastor asistent la Târgu Mureș⁷.

⁶ Problema „naționaliști maghiari”, care poate fi documentată începând cu perioada interbelică, s-a dovedit a fi permanent de actualitate și în timpul regimului comunist. Odată cu reforma administrativă din 1968, aceasta avea la bază volumele județene ale dosarului „naționaliști maghiari” cu codul „121” întocmite pentru uzul intern al Securității, respectiv informațiile și rapoartele transmise de securitatea statului pe linie județeană de partid, titularul problemei fiind Serviciul 1 informații interne al județului cu populație maghiară. „Elementele” de bază ale problemei erau membri ai fostului Partid Ardelean [Erdélyi Párt], ai Partidului de Reînnoire Maghiară [Magyar Megújulás Pártja], sau ai Partidului Crucile cu Săgeți [Nyilaskeresztes Párt], ofițeri și jandarmi ai regimului Horthy și, bineînțeles condamnații politic pentru activitățile „contrarevoluționare” din toamna anului 1956 și în anii următori. Din moment ce activitățile lor se limitau în mare parte la „crime” de opinie, această situație „nefavorabilă” în anii 1970 a stimulat Securitatea în direcția de a căuta ținte noi printre cei „fără antecedente politice sau penale”. Astfel, problemei „naționaliști maghiari”, i-au fost alăturate, printre altele, problema „tineretului”, împânzită cu cadre didactice, problemele subordonate liniei de „Artă-Cultură”, respectiv problema „Artă plastică”, și cea de „Muze de istorie, arheologie și artă”, precum și cele de pe linia „Culte-Secte”. În cazul județului Harghita vezi ACNSAS, fond Documentar, D 0005521, vol. 1-11; D 0005295, vol. 1-2; D 0005296, vol. 1-2; D 0005297, D 0005298, vol. 1-2; D 0005299, vol. 1-2; D 0005307, D 0005351, D 0005352, D 0005522, vol. 1-2.

⁷ Vezi în acest sens filmul documentar în limba maghiară despre Dénes G. Fülöp cu titlul *A vártemplom papja* [Preotul Bisericii Cetate], regizor: György Farkas, 57 minute, 2003. <https://www.youtube.com/watch?v=2L8Oovbgw54> (accesat la 24.02.2024).

ANII DE ÎNCHISOARE (1959–1963)

În contextul Revoluției maghiare din 1956, un grup de studenți la Institutul Teologic Protestant din Cluj și-a manifestat simpatia față de evenimentele din țara vecină, motiv pentru care 21 dintre ei au fost arestați, în perioada martie 1958 și ianuarie 1959, judecați și condamnați de Tribunalul Militar Cluj. Ei au fost împărțiți în trei loturi, Dénes G. Fülöp fiind acuzatul principal din primul lot⁸.

Pe când era preot ajutor, la 7 iulie 1959, a fost arestat de pe treptele Bisericii Cetate din Târgu Mureș, fiind dus la Cluj cu un avion militar. Potrivit sentinței penale din noiembrie 1959, în timpul evenimentelor revoluționare maghiare din octombrie 1956, Fülöp ar fi făcut comentarii „dușmănoase”: „s-a declarat de acord cu acțiunile întreprinse de contrarevoluționari, comentând acest eveniment și știrile transmise de posturile de radio imperialiste în mod ostil regimului democrat-popular”, „și-a exprimat dorința extinderii contrarevoluției și la noi în R.P.R., și ca urmare Ardealul să fie alipit Ungariei”, iar intervenția trupelor sovietice ar fi fost calificată de el drept „o agresiune împotriva poporului maghiar”. Din punct de vedere factual s-a imputat că în ziua de 24 octombrie 1956 – aflând de la „coinculpatul” Dezső Adorjáni⁹ – a participat la adunarea reprezentativă de simpatie și solidaritate a sindicatului studențesc de la Cluj organizată la casa lui Matei Corvin. A ascultat programul privind revendicările studenților, cu care s-a declarat de acord¹⁰. Și-a făcut notițe ce cuprindeau „calomni” la adresa PMR, considerând că partidul i-ar fi îndemnat pe studenții români să lupte împotriva celor

⁸ După istoricul literar Gyula Dávid, arestarea primului lot a avut loc între 15 martie și 4 aprilie 1958, principalul acuzat fiind Miklós Péter, nou-numitul pastor din Vaida, județul Bihor, dar confruntând această constatare cu datele cronologice ale cercetării, aceste arestări au avut loc, de fapt, în 1959, fiind astfel vorba de arestarea lotului final, așadar de lotul trei. Prin urmare, arestarea membrilor lotului în frunte cu Fülöp formează lotul întâi, urmat, între octombrie 1958 și ianuarie 1959, de reținerea studenților evanghelici din lotul doi, cu principalul acuzat Árpád Mózes, pastor din Jimbor, județul Brașov, viitorul episcop al Bisericii Evanghelice Maghiare din România. Cei condamnați în aceste loturi sunt: Dezső Adorjáni, László Antal, Lajos Bene, Sándor Böjte, Csaba Csatlós, Péter Dani, István Elekes, Borbála Gergely, János Gödri-Oláh, János Gráma, Magda Imre, Béla Kiss, Attila Márton, István Miklós, Endre Nagy, Ibolya Szabó, Lajos Székely și Károly Veress. Trebuie menționat și grupul profesorilor unitarieni, principalul acuzat fiind Dániel Simén, ceilalți membri ai lotului fiind János Erdő, Imre Gellérd și Mihály Lőrinczi. Vezi Dávid Gy. (ed.) (2006), p. 37.

⁹ Dezső Adorjáni (1934–196?), student teolog evanghelic maghiar. A fost arestat la 8 iulie 1959, fiind condamnat în lotul lui Fülöp la 7 ani de închisoare de către Tribunalul Militar Cluj. A ispășit pedeapsa la Gherla, în mai 1960, fiind transferat pe Insula Mare a Brăilei, în coloniile Luciu-Giurgeni și la Ostrov, iar mai apoi la Periprava, în Delta Dunării. A ieșit definitiv în 28 ianuarie 1963, fiind grațiat prin Decretul 5/1963. Vezi Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor (în continuare AANP), fișe matricole penale (în continuare FMP), fișele lui Dezideriu Adorjáni.

¹⁰ La Adunarea studențească din holul Institutului de Arte Plastice din Cluj s-a discutat despre proiectul de program al unei Asociații Naționale a Studenților, în curs de înființare, inclusiv o serie de propuneri privind autonomia universitară, sistemul de discipline de studiu, precum și măsuri pentru bunăstarea studenților. Președintele Uniunii Studenților, Imre Balázs și Vid Tirmován, studenți de anul VI, au fost arestați pe 25 octombrie, iar Tribunalul Militar din Cluj-Napoca i-a condamnat la 7, respectiv 6 ani de închisoare, la 13 decembrie 1956. Dávid Gy. (ed.) (2006), pp. 31–32, p. 83–84, p. 327; AANP, FMP, fișele lui Emeric Balázs și Aristide Târnovean.

maghiari, menționând că în orașul Cluj ar fi apărut afișe cu inscripția „Trăiască România mare, dar fără maghiari!”. În decembrie 1956 a participat la procesul în care au fost judecați liderii studenților maghiari, întocmind notițe în care, încă o dată, „a calomniat” legile și justiția din țară. În paralel cu acestea, a mai participat la evenimente ale Cercului literar „Gaál Gábor” din Cluj¹¹, unde a făcut cunoștință „cu o serie de elemente naționalist-șovine”, purtând „discuții dușmănoase” la adresa Uniunii Sovietice și a regimurilor populare din RPU și RPR. Acuzațiile au fost completate cu faptul că a participat în 1957 la o excursie în Regiunea Autonomă Maghiară, pentru culegere de folclor, alături de „coinculpatul” Sándor Bőjte¹², deplasarea fiind considerată un prilej pentru a contacta „elemente naționalist-șovine” și pentru a discuta „probleme cu caracter revizionist”. Cu ocazia percheziției, la domiciliul lui Fülöp s-au găsit mai multe volume de poezii și cântece considerate de autorități „naționalist-șovine cu conținut revizionist”, cel reținut recunoscând însă doar parțial faptele imputate și „dovedite” de alți arestați, printre care Ferenc Soós¹³ și Miklós Péter¹⁴.

Rechizitoriul a fost citit la 5 noiembrie 1959. Prima ședință închisă de judecată a avut loc în 17 noiembrie, iar a doua în 27 noiembrie. Prin sentința nr. 543, cu unanimitate de voturi făcând aplicațiunea articolului 209, punctul 2, litera „a” combinat cu aliniatul penultim din același articol, articolul 25, punctul 6 al Codului Penal, Fülöp a fost condamnat la 11 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și confiscarea totală a averii personale, pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale¹⁵. A fost dus la închisoarea din Gherla, în 13 mai 1960 a fost transferat la colonia Luciu-Giurgeni, iar din 17 noiembrie până în 19 noiembrie 1961 la colonia Ostrov, ambele în Insula Mare a Brăilei. Ulterior a fost dus înapoi la Gherla, până în 5 iulie 1962, iar până în 20 decembrie 1962 a fost transferat în Delta Dunării, la Sfiștofca, și până în 10 mai 1963 la Periprava. Ultimele zile de detenție, până la

¹¹ „Gaál Gábor Kör” – numit după Gábor Gaál (1891–1954), fost academician maghiar din România, publicist, estetician, critic literar, teoretician al „realismului socialist” – este cercul de creație și discuții literare al filialei Cluj a Asociației Scriitorilor din România. A fost înființat la sfârșitul anului 1956, predecesorul acestuia fiind Cercul „Maksim Gorki”. După câteva luni de întrerupere, activitatea culturală a fost reluată în octombrie 1957. Bölöni S. (1964), p. 3.

¹² Sándor Bőjte (1932–1964), lăcătuș sculer, poet, tatăl călugărului franciscan Csaba Bőjte. A fost arestat la 3 iunie 1959 și condamnat în lotul lui Fülöp la 7 ani de închisoare. A fost întemnițat la Gherla. A fost eliberat la 4 noiembrie 1962. A murit la 2 ianuarie 1964. Vezi Dávid Gy. (ed.) (2006) p. 113; Beke Gy. (2001), p. 5; AANP, FMP, fișele lui Alexandru Bőjte.

¹³ Ferenc Soós (1935–1998), funcționar public. Studentul în anul trei la Institutul Teologic Protestant din Cluj, a fost arestat la 15 iulie 1958, fiind condamnat la moarte de Tribunalul Militar Cluj pentru crimă de uneltire în bandă cu scop terorist, în 10 noiembrie 1958. Ulterior, rând pe rând, sentința a fost comutată la muncă silnică pe viață, respectiv 25 de ani. A ispășit pedeapsa la Gherla, fiind eliberat în 1 august 1964, în urma Decretului 411/1964. Dávid Gy. (ed.) (2006), pp. 299–300; AANP, FMP, fișele lui Francisc Soós.

¹⁴ Miklós Péter (1939–2008), preot reformat transilvănean maghiar, istoric bisericesc, profesor universitar, poet. A fost arestat pe 22 martie 1959, în 25 mai fiind condamnat la 14 ani de închisoare de către Tribunalul Militar Cluj. A ispășit pedeapsa la Gherla, fiind eliberat în 2 august 1964. Dávid Gy. (ed.) (2006), p. 278; AANP, FMP, fișele lui Nicolae Péter.

¹⁵ ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 1, ff. 206–208.

ieșirea definitivă, în 21 mai 1963, le-a petrecut în colonia Luciu-Giurgeni, fiind grațiat prin Decretul 236/1963¹⁶.

PASTOR DE GHINEȘTI (1964–1971)

Ajungând acasă și prezentându-se la Secția Raională Odorhei a Direcției Regionale Mureș – Autonome Maghiare¹⁷, inițial nu a fost lăsat să revină la preoție. Ca urmare, în perioada noiembrie 1963 – septembrie 1964 a fost nevoit să lucreze ca muncitor încărcător la Fabrica de zahăr, respectiv la Metalotehnica, ambele din Târgu Mureș (Dávid, 2016, p. 161). Deși încă din 18 iulie 1963 avea un memoriu depus la Episcopie, prin care recunoștea „lipsa de vigilență”, precum și eficacitatea muncii de reeducare, documentul – ce trecea și pe la locotenentul major Ioan Onac, responsabilul local al Eparhiei Reformate de Cluj –, nu a înduișat conducerea bisericească, loială partidului-stat (János, 2016, pp. 303–330). După ce Securitatea s-a asigurat că supravegherea informativă în cazul său funcționează¹⁸, în cele din urmă, de la 1 octombrie 1964, i-a aprobat numirea în satul Ghinești (în maghiară Geges, jud. Mureș), o parohie care la aceea vreme nu avea curent electric sau alte facilități.

S-a căsătorit aici, în 25 august 1966, cu învățătoarea Ilona Suba, nu înainte ca viitoarea soție să fie chemată, pe 4 mai 1966, la secția învățământ al Sfatului Popular Raional din Târgu Mureș și, într-o încercare de influențare „pozitivă”, să fie muștrată pentru legăturile sale cu preotul din Ghinești¹⁹.

În timpul celor șapte ani petrecuți în Ghinești, li s-au născut trei din cei patru copii pe care i-au avut: Zsuzsa, Dénes, András. Al patrulea, Miklós, s-a născut în următorul loc în care a avut serviciu, localitatea Trei Sate (în maghiară Hármasszék, jud. Mureș). Activitățile lor comunitare din Ghinești sunt, de fapt, un efort de echipă (soț și soție), mai ales în ceea ce privește catehizarea²⁰. Au adus un spirit

¹⁶ *Ibidem*, f. 8; AANP, FMP, fișele lui Dionisie G. Fülöp. Folosirea variantei românilor a numelui – Dionisie în loc de Dénes –, de către organele de stat, este în concordanță cu politicile de asimilare și omogenizare culturală ale epocii. Totuși, ofițerii de securitate, și în special cei de etnie maghiară, au folosit adesea, oarecum automat, varianta maghiară „Dénes”.

¹⁷ Vezi declarația lui Dénes G. Fülöp din 26 mai 1963. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 4, ff. 3–4.

¹⁸ Vezi notele informative furnizate de „Mate Constantin”, respectiv „Szabó Béla”, din 5 iunie și 1 noiembrie 1963. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85 966, vol. 1, ff. 184–185.

¹⁹ Vezi nota informativă din 21 mai 1966 furnizată de „Kiss Péter”. *Ibidem*, ff. 146–147.

²⁰ Ora de religie, devenită o obișnuință benefică, a avut loc în fiecare duminică de la ora 9 cu copiii care se adunau în număr de 40–50. Conform unei relatări din 22 februarie 1967 a directorului de școală, Alpár Nagy, către șeful postului de miliție Neaua, plutonierul Vasile Cozma, preotul reformat și-a intensificat activitatea de catehizare a copiilor de școală, aceasta constând în faptul că „(pe) ascuns confecționează invitații cu mașina de scris”, pe care le trimitea părinților, invitând copii acestora la orele de catehizare, specificând locul, ora și data, pe versoul invitațiilor fiind trecute citate din biblie semnate de soția acestuia”. Vezi nota informativă din 13 decembrie 1965 furnizată de „Kiss Péter”, precum și raportul de miliție din 23 februarie 1967 întocmit de Secția Raională MAI Târgu Mureș. *Ibidem*, ff. 110, 167.

nou în congregația care se lupta cu apatia – cu sinucideri frecvente – și au întins o mână către tinerii care rataseră confirmarea. Inclusiv mai târziu, oriunde s-au dus, au încercat să unească comunitatea, iar munca lor cu copiii și tinerii au luat-o foarte în serios. Rapoartele informative ale dosarului de supraveghere al pastorului arată diferite aspecte ale vieții religioase locale, modul de implicare în comunitate: vizitele cu familia la credincioși, vizite private la preot, petreceri comune²¹, eforturile de iluminare în rândul credincioșilor și tinerilor care au studiat la Târgu Mureș²², împrumutarea cărților personale, obiceiurile locale de lectură, evenimentele religioase majore²³. De asemenea, sunt numeroase informații și despre relațiile sale din afara congregației, cunoștințe și cercul de prieteni²⁴, în care se află un număr remarcabil de pictori și graficieni, printre care Endre Kusztos, András Szécsi, Sándor Zolcsák.

Încă din 1964 Securitatea l-a monitorizat sub numele de cod „Grigoraș”, în cadrul problemei „Condamnați politici”, pe motiv că întreținea „corespondență suspectă” cu persoane din RFG și RPU, cărora le trimitea spre corectură unele scrieri personale²⁵.

După verificarea inițială, din 12 martie 1966, Fülöp a fost pus sub supraveghere operativă²⁶. Urmărirea sa a fost adaptată condițiilor din mediul rural. Astfel, cartografierea completă a persoanelor de contact, stabilirea relațiilor pe care le avea cu membrii congregației – discuții personale, predicile de la amvon –, cu elita locală, respectiv detalierea activității și discursurilor sale în cadrul adunărilor protopopiale din Târgu Mureș²⁷, s-au realizat, pe de o parte, cu ajutorul șefilor postului de miliție din comuna Neaua, plutonierii Vasile Cozma, Márton László și Gábor Keresztesi, iar pe de altă parte cu ajutorul grupului de ofițeri de securitate care, de-a lungul timpului, au avut de-a face cu cazul său. Aceștia din urmă au fost: locotenentul Alexandru Pogăceanu și căpitanii Constantin Milășan, István Nagy, Béla Kovács, Endre Filka, Ioan Moldovan.

În ceea ce privește relațiile cu cei din sat, Fülöp a reușit să mențină în limite acceptabile legăturile cu elita locală, pe de o parte cu cadrele didactice aflate în

²¹ De exemplu, petrecerea din 3–4 aprilie 1966 organizată cu ocazia alegerii noului comitet bisericesc. Vezi nota informativă din 2 mai 1966 furnizată de „Lukács Lajos”. *Ibidem*, f. 148.

²² Vezi nota informativă din 27 martie 1965 furnizată de „Vigh Márton”. *Ibidem*, f. 185.

²³ De exemplu vizita episcopală din 27 iulie 1969. Vezi nota informativă din 29 iulie 1969 furnizată de „Kiss József”. *Ibidem*, f. 73 f-v.

²⁴ Vezi nota informativă din 28 aprilie 1967 furnizată „de candidatul O. E.” *Ibidem*, f. 104 f-v.

²⁵ Vezi „Nota-Sinteză” din 29 iunie 1966. *Ibidem*, ff. 221–225.

²⁶ Vezi „Hotărârea de deschidere a dosarului de verificare asupra numitului Fülöp Gabor-Dionisie din comuna Neaua, raionul Tîrgu-Mureș”. *Ibidem*, ff. 3–4.

²⁷ Vezi notele informative din 27 martie și 2 octombrie 1965, și din 18 martie 1967 furnizate de „Kiss Péter”, din 8 iunie 1966 de „Vári Sándor”, respectiv din 8 ianuarie 1971 furnizată de „Köhalmi”. *Ibidem*, ff. 56, 106, 142, 175, 184.

prima linie a luptei ideologice ateiste²⁸ – care pentru moment au pierdut teren în demersurile lor împotriva catehizării și a orelor de studiu al Bibliei, având sentimentul, din când în când, că sunt chiar sabotati în activitatea lor zilnică de muncă în domeniul cultural²⁹ – iar pe de altă parte cu membrii Sfatului popular, cărora le reproșa lipsa asistenței sociale pentru bătrânii și bolnavii din localitate³⁰.

Fülöp, care a dobândit o aură de martir ca urmare a evenimentelor din 1956, inclusiv printre colegii săi preoți³¹, a fost considerat în sat un promotor cultural, pentru că a sprijinit, printre altele, programele de distracție ale tineretului, participând la organizarea balurilor, la punerea în scenă a unor piese, la organizarea de meciuri de fotbal etc³². Activitățile suspecte, considerate „naționalist-iredentiste”, au fost însă alimentate în principal de preocupările sale literare. Dar când a devenit clar că publica în *Korunk (Epoca noastră)* (Fülöp, 1970, pp. 156–157), *Utunk (Drumul nostru)* (Fülöp, 1956, p. 3) și *A Hét (Săptămâna)*, „pe baza tendințelor obișnuite”, maiorul Sándor Máté a propus închiderea dosarului de acțiune informativă, cu

²⁸ Vezi în acest sens nota informativă din 23 ianuarie 1966 a agentului „Csanyi Iosif”, cadru didactic, care ne oferă o perspectivă și despre lupta ideologică dintre membrii învățământului local și preot: „Eu nu învăț oamenii numai la religie, ci să fie oameni adevărați maghiari.” – susținea Fülöp, continuând: „Dacă voi sunteți purtătorii steagului de luminare a maselor la sate, și noi suntem chiar și mai mult, că până când voi luptați în deplină legalitate, pentru un scop, noi trebuie să luptăm ilegal, să căutăm mereu noi și noi metode pentru a-i învăța pe oameni să lucreze pentru biserică. În această muncă măreață noi suntem mereu frânați, întrucât Constituția prevede libertatea religiei, însă în schimb mereu ne conturbă cu ședințe și alte acțiuni”. Preotul a exemplificat prin faptul că „nu poate organiza ocupație pentru copii, întrucât este mereu deranjat și totuși copiii vin la el, pentru că le place ceea ce spune el”. *Ibidem*, ff. 160–161.

²⁹ Această „sabotare” avea la bază scrisorile bătute la mașină de soții Fülöp cu îndemnuri pentru donații și frecventarea bisericii, adesea răspândite printre credincioșii din sat, mesaje care, în cursul lunilor aprilie și mai 1966, au condus la denunțuri în serie, depuse la Sângeorgiu de Pădure „la organele competente”. Situații interpretabile au devenit cele întâmplute cu ocazia programelor festive școlare din 30 aprilie pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai, respectiv 4 iunie 1967 pentru sărbătorirea „Zilei pionierilor”. Primul s-a întrerupt la jumătate din cauza ceremoniei de botez al fiicei preotului, fiind reluată după terminarea acesteia. Al doilea nu a putut începe la ora preconizată și a avut loc după terminarea slujbei din biserică, organizată oarecum în paralel cu evenimentul școlar al cărui program a fost afișat în prealabil la căminul cultural. Vezi „notele” din 2 aprilie 1966, respectiv din 10 mai și 14 iunie 1967 ale directorului de școală Alpár Nagy din Ghinești, precum și „Înștiințările” și „Notificarea” din 2 aprilie și 5 mai 1966. *Ibidem*, ff. 94-98 f-v, 154; fond Informativ, dosar 85966, vol. 4, ff. 8–14.

³⁰ Pe 12 februarie 1965, cu ocazia întâlnirii dintre alegători și candidați pentru deputați regionali și raionali în căminul cultural din Ghinești, Fülöp s-a înscris la cuvânt, dezvoltând subiectul bătrânilor și bolnavilor din localitate, care din cauza ajutoarelor nesemnificative asigurate de CAP erau pe pragul de a muri de foame, preotul din salariul său cumpărând acestora încălțăminte și mâncare. Vezi nota informativă din 16 februarie 1965 furnizată de „Lukács Lajos” șefului de miliție, sergentului major Vasile Cozma. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 1, f. 186 f-v.

³¹ Vezi nota informativă din 7 decembrie 1970, de la o „sursă de încredere”. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, ff. 25–27.

³² Vezi nota informativă din 21 iunie 1966 furnizată de „Kemény”. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 1, ff. 186–188.

menținerea în baza de date³³ și contactarea periodică a preotului în vederea influențării pozitive, luându-se în calcul și eventuala atragere a sa la colaborare cu organele de stat. Propunerea a fost aprobată de inspectorul șef adjunct, locotenent-colonelul Gheorghe Florea, în 20 martie 1971³⁴.

PREOT ÎN TREI SATE (1971–1977)

Primele detalii despre o eventuală schimbare a congregației din Ghinești reies dintr-o conversație privată din 26 ianuarie 1971³⁵. După procedura de numire, pe 27 septembrie, Fülöp, mutându-se într-adevăr în comuna Ghindari, satul Trei Sate, înființat în 1950 prin unificarea localităților Hotești, Cioc și Ștefănești³⁶.

Reluându-și activitatea, de fapt, el trăiește viața de zi cu zi a pastorului ardelean maghiar: activități religioase³⁷ și comunitare³⁸, completate de manifestări literare și cercetări istorice locale. Printre altele, a tratat istoria parohiei reformate Ocna de Jos (în maghiară Alsósófalva, județul Harghita), mișcarea minerilor din Praid de la începutul secolului XX³⁹ și s-a ocupat inclusiv de soarta locuitorilor din Trei Sate, morți sau căzuți prizonieri în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, aceste demersuri fiind raportate de șeful Postului de Miliție Ghindari, plutonierul Simion Bejan, la Inspectoratul Județean Mureș, către locotenent-colonelul Máthé, care la rândul lui a transmis informațiile despre aceste îndeletniciri și inspectorului

³³ Vezi Pintilie F., *Constituirea arhivei Securitatii*. <https://www.procesulcomunismului.com/news/arhiva/ziare/fpintilie/> (accesat la 27.06.2024).

³⁴ Vezi hotărârea de deschidere și închidere a dosarului de acțiune informativă. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 1, f. 2 f-v.

³⁵ Vezi nota informativă din 1 martie 1971 furnizată de „Marcu Valer”. *Ibidem*, ff. 52–54.

³⁶ Vezi raportul postului de miliție Neaua din 28 septembrie 1971 adresată Inspectoratului Miliției Județului Mureș. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, f. 35.

³⁷ Având și diplomă de învățător, în catehizarea copiilor se folosea și de cunoștințele pedagogice și didactice, fapt ce a atras observații și interpretări răutăcioase: „A distribuit școlărilor din clasele 7-a și 8-a lucruri de mână. Trebuie să termine fiecare școlar aceste lucruri de mână pe cusături (sic!) cu motive naționale maghiare pe care el [le] va acorda sub formă de cadouri cunoștințelor lui din străinătate.” Vezi nota informativă din 6 iunie 1972 de la o „sursă de încredere”. *Ibidem*, f. 84.

³⁸ De Ziua Reformei, pe 31 octombrie 1971, Fülöp a pregătit o serbare religioasă cu copiii de școală, continuând celebrarea cu o serată cu ceai la domiciliu, eveniment ce a atras nemulțumirea unui informator care era și cadru didactic, și care a afirmat, între-altele, că „preotul nu poate fi un activist social”, conducând și la aprobarea locotenentului-colonel cu semnătură indescifrabilă, care preluând observațiile „sursei” a susținut că prin aceste mutări „a uitat că este preot și nu învățător” și „cu astfel de acțiuni organizate de el, oamenii pot fi duși în eroare și care o să ține după indicațiile lui”. Vezi nota informativă din 7 decembrie 1971 furnizată de „Kiss József”. *Ibidem*, f. 38 f-v.

³⁹ Vezi raportul informativ din 17 noiembrie 1975 întocmită de șeful postului de miliție Ghindari, plutonierul F[erenc] Fülöp, care intrând în ziua respectivă în locuința preotului din Trei Sate în vederea executării unei probe la mașina de scris, a transmis imediat mai departe centrului județean conținutul discuției amiabile. *Ibidem*, f. 101.

de culte, Árpád Tankó⁴⁰. Merită amintită polemica iscată în jurul unui băț de numărare runic (*rovásírásos számadóbot*), aparent vechi de 200 de ani, poziție susținută de istoricul cultural István Szócs⁴¹, falsitatea acestuia fiind dovedită de preotul Fülöp după o cercetare minuțioasă de teren și prezentată în articole succesive apărute în *A Hét*⁴².

Din nevoia evidentă de a înțelege poziția preotului în socialismul de stat, Fülöp nu a scăpat din vedere nici studierea atentă a documentelor de partid, manifestând interes asupra ședinței din 23–24 martie 1974 a Marii Adunări Naționale a Frontului Unității Socialiste⁴³, organizație aripă a Partidului, care a fost definit ca „cel mai larg organism permanent, revoluționar, democratic, cu caracter reprezentativ, care constituie cadrul organizatoric de unire, sub conducerea PCR, a forțelor politice și sociale ale națiunii noastre socialiste, a tuturor organizațiilor de masă și obștești” și care, în 1979, a ajuns să îi includă inclusiv pe preoți⁴⁴. Acest interes a fost expus inclusiv la ședința preoților ținută la Sovata, la data de 11 iunie 1975, în prelegerea intitulată „Frontul Unității Socialiste – expresia unității voinței și a activității întregului popor. Obligațiile preoților, organelor bisericii, precum și a membrilor credincioși în sprijinirea acțiunilor care vizează dezvoltarea materială și spirituală a țării”⁴⁵.

Cu toate acestea, elanul activității preoțești din Trei Sate a fost temperat încă de la început de inspectorul de culte Tankó, ceea ce l-a făcut pe Fülöp să prefere să devină inactiv pentru o perioadă și să nu mai ia cuvântul la ședințele trimestriale din protopopiatul Târnăveni, pentru a evita necazurile⁴⁶. Această stare însă nu a

⁴⁰ Fülöp a adunat elevii de liceu care erau din Trei Sate și le-a dat câte o fițuică, să caute și să identifice persoanele care au decedat în război în 1944 și aveau rude în URSS. Vezi raportul Postului de Miliție Ghindari din 3 septembrie 1974 trimisă Inspectoratului Județean Mureș. *Ibidem*, f. 84.

⁴¹ István Szócs (1928–2020), scriitor maghiar transilvănean, jurnalist, critic, traducător literar. Tatăl poetului și politicianului Géza Szócs (1953–2020), despre care a raportat Securității sub numele conspirativ de „Rusz Péter”. Din opera lui vezi Szócs I., *Délibábos ég alatt. Tanulmányok történelmi és nyelvtörténeti hiedelmekről [Sub cerul mirajului. Studii despre credințe istorice și lingvistice]*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2013.

⁴² Fülöp G. D., Az alsósófalvi rovasírás megfejtése [Descifrarea scrisului runic din Ocna de Jos], *A Hét*, anul 6, nr. 12, 21 martie 1975, p. 4; Szócs I., Vita. Mennyire hamis – és mennyire megfejtett? [Dezbateră. Cât de fals – și cât de descifrat?], *A Hét*, nr. 15, 11 aprilie 1975, p. 2; Fülöp G. D., Vita. Válasz Szócs Istvánnak: „A kétszázéves botot én faragtam” [Dezbateră. Răspuns lui István Szócs: „Eu am sculptat bățul de două sute de ani”], *A Hét*, nr. 16, 18 aprilie 1975, p. 2; D. Varga K., Megvédem [Îl protejez], *A Hét*, nr. 19, 9 mai 1975, p. 4.

⁴³ Vezi nota informativă din 21 mai 1974, furnizată de „Pastor Venczel”. *Ibidem*, f. 81.

⁴⁴ Cum au ajuns preoții să devină membri ai Frontului Unității Socialiste – stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din 23 octombrie 1979, <https://amintiridincomunism.wordpress.com/tag/frontul-democratiei-si-unitatii-socialiste/> (accesat la 18.01.2024).

⁴⁵ Vezi nota informativă din 15 iunie 1975 furnizată de „Kacsó Csaba”. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, f. 95.

⁴⁶ Vezi nota informativă din 11 ianuarie 1972 furnizată de colaboratorul „Mathe Dezideriu”. *Ibidem*, f. 41.

durat mult, deoarece pe 14 martie 1972, ascultând abordarea marxist-socialistă a temei teologice intitulată „Căutări de drumuri în propovăduirea Cuvântului”, a cerut, fără succes, să se ia o decizie ca fiecare preot să scrie câte o predică și să o înainteze protopopiatului ca să fie studiată de toți preoții în comun, pentru a putea fi verificată, în acest fel, pregătirea teologică a fiecăruia în parte⁴⁷.

Pedeapsa cu închisoarea, înțeleasă ca martiriu din partea credincioșilor⁴⁸, relațiile menținute prin corespondență și vizite personale de-a lungul anilor cu foștii condamnați⁴⁹ – printre care Lajos Páll⁵⁰, Imre Gellérd⁵¹ și János Erdő⁵² –, nu au scăpat atenției organelor represive, cum nici faptul că prin parohia Trei Sate au trecut anumiți vizitatori și turiști străini în drum spre locația turistică Sovata⁵³.

Cu toate acestea, a putut călători în Ungaria în septembrie 1976⁵⁴, iar atitudinea favorabilă a Securității față de el o denotă și faptul că, începând din octombrie 1976, era planificat să fie recrutat prin metoda atragerii treptate⁵⁵. Totuși, acesta a rămas doar un plan.

⁴⁷ Vezi nota informativă din 22 martie 1972 furnizată de o „sursă de încredere”. *Ibidem*, ff. 47–48.

⁴⁸ Vezi nota informativă din 31 ianuarie 1972, furnizată de „Kiss József”. *Ibidem*, f. 44.

⁴⁹ Vezi nota informativă din 16 aprilie 1972, furnizată de „Kiss József”. *Ibidem*, f. 80.

⁵⁰ Lajos Páll (1938–2012), poet și pictor maghiar transilvănean. A fost arestat în 4 noiembrie 1958, fiind unul dintre organizatorii adunării studenților de la arte plastice din Cluj, în 24 octombrie 1956. Situația lui a fost agravată și de poeziile pesimiste scrise în Târgu Mureș, care circulau liber, din mână în mână. Tribunalul Militar Cluj l-a condamnat la șase ani de închisoare, fiind amnistiat în 1962. Vezi AANP, FMP, Fișele lui Pal Ludovic. Despre opera sa ca artist plastic vezi Katalin Sárba (ed.) (2014).

⁵¹ Imre Gellérd (1920–1980), preot unitarian. A fost arestat la Șimonești (jud. Harghita) pe 5 noiembrie 1959, fiind condamnat în grupul profesorilor unitarieni la 7 ani de închisoare de către Tribunalul Militar Cluj pentru uneltire (contribuție la reproducerea neautorizată a predicilor). A fost grațiat și eliberat la 5 august 1964. A activat în continuare ca preot în Mărtiniș (jud. Harghita), unde și-a scris teza de doctorat, susținerea acesteia însă nefiind permisă de Departamentul Cultelor. Din cauza hărțuirii la care a fost supus, s-a sinucis în ziua când a împlinit 60 de ani. Vezi AANP, FMP, fișele lui Emeric Geller. Dávid Gy. (ed.) (2006), p. 167.

⁵² János Erdő (1913–1996), profesor de teologie, episcop unitarian. A fost arestat la 24 aprilie 1959, fiind condamnat în grupul profesorilor unitarieni la 4 ani de închisoare de către Tribunalul Militar Cluj pentru acuzația similară cu a lui Gellérd. A fost grațiat prin Decretul 5 / 1963 și eliberat la 3 februarie 1963. Vezi AANP, FMP, fișele lui Ioan Erdő; Kovács S. (2015), pp. 117–137.

⁵³ Vezi rapoartele din 19 mai și 21 iulie 1975 întocmite în conformitate cu legile în vigoare către Oficiul Protopopesc Reformat din Sovata, prin care Fülöp a semnalat vizitele directorului tehnic al Operei de stat de la Budapesta, Miklós Borsa, respectiv a cetățenei finlandeze Jouko Karanko la parohia reformată din Trei Sate. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, ff. 93, 96.

⁵⁴ Vezi nota informativă din 6 decembrie 1976, furnizată de informatorul „Horváth”. *Ibidem*, f. 114.

⁵⁵ Vezi raportul din 25 octombrie 1976 cu propunerea de recrutare ca informator a numitului Fülöp Gábor Dénes, întocmit de locțiitorul șef al Inspectoratului Județean Mureș, colonelul Gheorghe Florea. *Ibidem*, ff. 111–112 f-v.

PASTOR DE REGHIN (1977–1984)

Încă din mai 1976 au existat zvonuri în ceea ce privește schimbarea congregației⁵⁶, însă potrivit unei note informative din 21 aprilie 1977, era încă în continuare în Trei Sate⁵⁷. Din septembrie 1977 a activat ca preot reformat al parohiei Reghin I (în maghiară Szászrégen, județul Mureș). Revenirea lui în cadrul protopopiatului Mureș este atestată și de prezența la conferința protopopială din 14 septembrie 1977 organizată la Târgu Mureș, unde a solicitat introducerea „Duminicii Ajutătoare”, printre altele recunoscând importanța acțiunii de ajutorare a cultelor protestante din străinătate și importanța lor în România⁵⁸. Activitatea lui în cadrul ședințelor protopopiale și conversațiile purtate în biroul protopopial au fost atent monitorizate și în anii următori, mai cu seamă luările de poziții dezaprobatore în ceea ce privește predarea arhivelor parohiilor către Arhivele Statului⁵⁹, situația bibliotecilor ecleziastice din Reghin⁶⁰, a calendarului bisericii, precum și a numărului studenților teologi de la Institutul Teologic Protestant din Cluj, aflat într-o scădere permanentă⁶¹.

Pe lângă relația nu tocmai lină cu preotul predecesor intrat în pensie⁶², Gusztáv Antal⁶³, Fülöp a fost protagonistul unor lupte interne duse între parohiile reformate din Reghin, ce vizau reîmpărțirea credincioșilor locali⁶⁴. Pe de altă parte, a participat la realizarea ecumenismului religios local, un moment important fiind sărbătorirea comună – nemaivăzută de secole – între comunitățile religioase reformate, luterane și romano-catolice. Aceasta s-a realizat cu ocazia centenarului scriitorului Endre Ady, în 1978⁶⁵, și s-a concretizat mai cu seamă prin apropierea reformatilor

⁵⁶ Vezi raportul informativ din 6 mai 1976, furnizat de „Szász Bandi”. *Ibidem*, f. 104.

⁵⁷ Vezi raportul informativ din 21 aprilie 1977, furnizat de „Szász Bandi”. *Ibidem*, f. 119.

⁵⁸ Vezi nota informativă din 30 septembrie 1977, furnizată de „Fábián”. *Ibidem*, f. 123.

⁵⁹ Vezi nota informativă din 10 martie 1978, furnizată de „Cseke Ferencz”. *Ibidem*, f. 126.

⁶⁰ Vezi nota informativă din 30 martie 1978, furnizată de „Horváth”. *Ibidem*, ff. 129–130.

⁶¹ Vezi extrasul notei informative din 10 octombrie 1983, furnizată de „Szabó Géza”. *Ibidem*, f. 191.

⁶² Vezi notele informative din 13 aprilie 1977, furnizată de „Horváth”, respectiv din 1 august 1978, furnizată de „Barbu”. *Ibidem*, ff. 118, 139.

⁶³ Gusztáv Antal (1905–2002), preot reformat de Reghin, deținut politic. Mai întâi a fost condamnat de Tribunalul Militar Cluj în 8 decembrie 1948 la 3 luni închisoare corecțională cu suspendare pentru răspândirea de publicații fasciste interzise. În urma Ordinului nr. 490 din 15 august 1952 al Direcției Generale a Securității Statului au fost arestate și internate pentru a lucra în lagăre toate persoanele – printre care și preoții reformați –, care au deținut funcții în partidele politice înainte de 1948 și în aparatul de stat „burghezo-moșieresc”. Pedepsa administrativă de 60 de luni i-a fost micșorată și a fost eliberat la 17 iunie 1954. Vezi ACNSAS, fond Penal, dosar 7826, vol. 1–2; dosar 7195; AANP, FMP, fișele lui Gustav Antal.

⁶⁴ Vezi notele informative din 7 iunie 1978 și 25 martie 1980, furnizate de „Horváth”, precum și cea din 19 iunie 1980, a lui „Cseke Ferencz”. *Ibidem*, ff. 135, 167, 170–171.

⁶⁵ Sărbătorirea centenarului a avut loc în biserica reformată din Reghin, după relatarea lui Fülöp: „într-o parte stăteau romano-catolicii, pe partea cealaltă corul nostru (reformat), iar din cadrele didactice germane o orchestră cu instrumente de suflat a acompaniat corul. Tineri și vârstnici au

și romano-catolicilor din oraș, prin participări la orele de rugăciune cu credincioșii și cu preotul romano-catolic Imre Balázs, prin întâlniri între membrii celor două congregații la cele două parohii⁶⁶; corurile celor două confesiuni au prezentat programe comune, inclusiv serate literare cu versurile poezilor Endre Ady, Sándor Reményik etc.⁶⁷; programe de muzică cu ajutorul elevilor maghiari din școlile generale și din liceul local⁶⁸ ș.a.

Potrivit notelor informative, a fost loial regimului în discursurile publice, dar a recurs la „comentarii naționaliste” în conversații confidențiale, o afirmație incriminată fiind aceea că în cazul maghiarilor drepturile cetățenești sunt interpretate după un dublu standard⁶⁹. Astfel, supravegherea organizată de către Securitate – la început prin locotenent-colonelul Sándor Máté, apoi din 1980 prin locotenent majorul Gheorghe Baciu – a fost reluată. La 5 aprilie 1979, Securitatea a deschis dosarul sub numele de cod „Fekete” (*Negru*)⁷⁰. Urmărirea lui a variat în intensitate și s-au făcut încercări de a-l influența pozitiv, atât prin rețeaua informativă, cât și prin inspectorul județean de culte sau prin conducerea protopopiatului. Fülöp, care se simțea urmărit, a evitat să vorbească împotriva statului, despre condițiile de viață, și a încercat mai mult să aibă grijă de familia sa numeroasă și să-și îndeplinească sarcinile de serviciu⁷¹. În perioada aceasta corespondența i-a fost interceptată⁷², iar principalele întrebări ale organelor locale de securitate au fost, în continuare: cine sunt vizitatorii străini⁷³, ce vrea să publice⁷⁴ etc. Ca mijloc de

recitat 18 poezii scrise de Ady Endre. Biserica era arhiplină – 400–500 de oameni –, aceasta a fost centenarul lui Ady organizat în Reghin! [...] A fost un eveniment de neuitat pentru toți locuitorii orașului.” Vezi procesul verbal de ascultare a locuinței lui „Stoica” din 6 februarie 1978. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 3, ff. 1–2.

⁶⁶ Vezi nota informativă din 27 iunie 1978, furnizată de „Horváth”. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, f. 138.

⁶⁷ Informatorul „Horváth” în nota informativă din 25 martie 1980 nu a ezitat să se folosească de ocazie, punând pe jar securitatea mureșeană cu o interpretare tendențioasă – nu neapărat lipsită de adevăr –, potrivit căreia aceste evenimente comune ar fi avut loc „pentru a combate procesul de românizare ce există în această localitate, și a o echilibra prin această metodă”. *Ibidem*, ff. 167–168.

⁶⁸ Vezi nota informativă din 14 aprilie 1982, furnizată de „Horváth”. *Ibidem*, f. 198.

⁶⁹ Vezi nota informativă din 22 martie 1979, furnizată de „Marcu Valer”. *Ibidem*, f. 1.

⁷⁰ Vezi în acest sens planurile de măsuri despre urmărirea lui Fülöp din 10 iulie 1979, cu completările din 12 noiembrie 1979, respectiv 6 aprilie și 30 iulie 1982. *Ibidem*, ff. 2–6 f-v.

⁷¹ Vezi informarea din 30 iulie 1982, furnizată de „Barbu”. *Ibidem*, f. 196.

⁷² Vezi cererea nr. 104 / 0010182 din 9 mai 1979 al Unității Militare nr. 0776 Târgu Mureș, adresată Serviciului „S” Târgu Mureș prin care se solicită reținerea eventualelor manuscrise, precum și identificarea legăturilor lui Fülöp în perioada 9 aprilie – 31 decembrie 1979. *Ibidem*, f. 164.

⁷³ Acest interes a fost alimentat pe de o parte de notele informative care periodic relatau despre vizita la preot a unor cetățeni străini, cu precădere maghiari și olandezi, pe de altă parte, de supoziția organelor de securitate, potrivit căreia Fülöp, nerespectând prevederile legale despre vizite, nu a întocmit rapoartele de protocol. Vezi rapoartele informative din 16 august 1979 și 6 iunie 1980, întocmite după relatările lui „Barbu”. *Ibidem*, ff. 162, 169.

⁷⁴ Acest lucru este cu atât mai important, pentru că parcurgând ziarele și revistele epocii, începând cu 1980 și până la sfârșitul regimului comunist, nu am găsit în acestea nici un text semnat de Dénes G. Fülöp.

prevenire și soluționare a cazului, în funcție de rezultatul urmăririi informative, existau variantele „avertizare” și „compromiterea” lui. Însă, cu toate acestea – cu suspiciunea sistemică manifestată de altfel automat în cazuri similare –, Securitatea nu îl considera periculos, o dovadă fiind faptul că i s-a permis să călătorească din nou în străinătate în 1983⁷⁵.

PASTOR LA BISERICA CETĂȚII DIN TÂRGU MUREȘ (1984–2002)

Între 1984 și 2002, a slujit ca paroh în Biserica Cetate din Târgu Mureș. Documentele Securității sunt până în 1989, cu supravegherea informativă în stadiul cel mai intens. Despre posibilitatea ca Fülöp să fie ales ca succesor al preotului István Mester⁷⁶, organele locale mureșene au fost înștiințate prin sursa „Fábián” la data de 1 mai 1984⁷⁷, ceea ce a condus la luarea unor măsuri de pregătire, actualizarea fișei personale⁷⁸ și culegerea unor date suplimentare despre preot⁷⁹.

La renovarea apartamentului de serviciu, chiar înainte de mutare, printr-un ordin din 4 iunie 1984, Securitatea a încercat să pregătească spațiul pentru ascultare prin intermediul tehnicii operative⁸⁰. Încă de la început, această nouă etapă a serviciului pastoral a fost acoperită de Serviciul I/B „Naționaliști maghiari” al județului Mureș, care a asigurat monitorizarea lui Fülöp până în ultimele zile ale regimului comunist prin căpitanul Gheorghe Baci, îndrumat de locotenent-colonelul Paul Petru și de maiorul Gheorghe Mărieș⁸¹.

Fiind considerat mult prea apropiat de scriitorii și artiștii locali, precum și de cetățeni străini, mai cu seamă din Ungaria, preotul din Biserica Cetate a primit un avertisment din partea Securității la 25 ianuarie 1985⁸². Cu toate acestea, Fülöp a

⁷⁵ Vezi planul de măsuri din 11 septembrie 1984. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, f. 7.

⁷⁶ István Mester (1913–1987), preot reformat transilvănean maghiar. În toate cariera lui, începând cu 1937, a activat în Târgu Mureș, din 1953, timp de 31 ani, fiind pastorul Bisericii Cetate. Vezi Mester Z. (2013), p. 4.

⁷⁷ Vezi conținutul notei informative din 1 mai 1984. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, f. 186.

⁷⁸ Vezi Fișa personală a lui Dionisie Fülöp, fără dată exactă, completată periodic, din moment ce mai întâi menționează: „Deținem date că, obiectivul va fi numit în curând preot în Tg.-Mureș, la biserica din Cetate”, mai apoi, în rândul următor fiind confirmat acest lucru: „Obiectivul a fost mutat cu serviciul în Tg.-Mureș și funcționează ca preot reformat la biserica reformată din Cetate.” *Ibidem*, f. 30 f-v.

⁷⁹ Vezi nota informativă din 3 mai 1984, furnizată de „Cseke Ferencz” potrivit căreia preotul reformat Dénes G. Fülöp din Reghin „a fost punctat de Comitetul bisericesc din Târgu-Mureș” pentru a fi preot la biserica din Cetate. *Ibidem*, f. 185.

⁸⁰ Vezi în acest sens raportul 0011172 din 4 iunie 1984. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 3, f. 3.

⁸¹ ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, f. 227.

⁸² În urma avertizării, căpitanul Gheorghe Baci la data de 18 mai 1985 a propus fără succes închiderea dosarului de urmărire informativă „Fekete”. *Ibidem*, f. 9.

continuat să administreze corespunzător viața religioasă locală, aducând o notă de profesionalism prin angajarea în fruntea corurilor bisericești a soților Birtalan, membri în Ansamblul artistic „Mureșul”, fapt ce a provocat stupoare printre colegii de preoți⁸³. De asemenea, a continuat să țină vie problema renovării Bisericii Cetate⁸⁴ – ajunsă o ruină, dar reparată pas cu pas cu ajutorul credincioșilor – și a colectat sârguincios donațiile pentru credincioși primite din Olanda⁸⁵. Într-un climat de suspiciune constantă, în care în fiecare vizitator străin Securitatea mureșeană a văzut un activist pentru drepturile omului – fără să reușească identificarea vreunuia –, nu au fost bine văzute nici relațiile lui cu personalitățile din sânul Bisericii Reformate. Un exemplu în acest sens a fost relația cu István Tóké⁸⁶, considerat *persona non grata*, și care, la rugămintea lui Fülöp, a ținut o slujbă în Biserica Cetate în ziua de 30 noiembrie 1986⁸⁷. Securității nu i-a plăcut nici faptul că în august 1987 a fost vizitat de preotul reformat Aladár Komjáthy⁸⁸, care slujea în Montreal, Canada.

Slăbiciunea și provincialismul Securității din Târgu Mureș – în comparație cu mult studiata Securitate clujeană, care pentru a avea succes în diversele aspecte ale activității profesionale a fost forțată să învețe și să adapteze rafinamentului elitelor intelectuale și ecleziastice din oraș –, se poate vedea, mai cu seamă, din faptul că tehnica operativă – mijloacele speciale pentru interceptarea discuțiilor prin microfoane (I.D.M.), respectiv pentru interceptarea convorbirilor și discuțiilor din interior prin intermediul telefonului (I.C.D.T.) – nu a funcționat aproape niciodată la locuința parohială. Începând cu octombrie 1985, intrarea la domiciliu⁸⁹, percheziția secretă a casei și refacerea sistemului de ascultare stricat⁹⁰ au fost puncte permanente în planurile de acțiune în cazul lui⁹¹. De asemenea, au plănuit să îl asculte și în biroul

⁸³ Vezi nota informativă din 13 martie 1987, furnizată de „Cseke Ferencz”. *Ibidem*, f. 284.

⁸⁴ Vezi conținutul notei extras din 4 noiembrie 1987, conform căreia la trei luni după venirea în Târgu Mureș, congregația reformată a primit suma de 11.600 de dolari, care însă a rămas blocată – până la sfârșitul regimului –, în lipsa unor aprobări din partea forurilor superioare. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 3, f. 17.

⁸⁵ Vezi conținutul raportului din 26 noiembrie 1988. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, f. 322.

⁸⁶ István Tóké⁸⁶ (1916–2016), preot reformat transilvănean maghiar, secretar episcopal, membru al sinodului, referent misionar eparhial, profesor de teologie. Profesor la Institutul Teologic Protestant din Cluj timp de 10 ani, până în noiembrie 1983, când a fost pensionat forțat la 67 de ani. Despre activitatea lui vezi ACNSAS, fond Rețea, dosar 158848 și dosar 189048; fond Informativ, dosar 211237, vol. 1-13.

⁸⁷ Vezi nota informativă din 22 decembrie 1986, furnizată de „Kiss Péter”. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, f. 287.

⁸⁸ Aladár Komjáthy (1931–1998), preot reformat maghiar în Statele Unite și Canada. Despre călătoria sa din Montreal în România între 20–26 august 1987 vezi Molnár J. (2021).

⁸⁹ Vezi planul de măsuri în dosarul de urmărire informativă „Fekete” din 23 octombrie 1985. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, f. 10 f-v.

⁹⁰ Vezi nota de analiză în D.U.I. „Fekete” din 18 iunie 1986. *Ibidem*, f. 12 f-v.

⁹¹ Vezi nota de analiză în D.U.I. „Fekete” din 21 noiembrie 1987, precum și completarea din 8 martie 1988. *Ibidem*, f. 17 f-v.

de la serviciu⁹², dar nici asta nu s-a întâmplat. În vara anului 1988, dat fiind că a solicitat pașaport, s-a luat în calcul să se profite de această eventuală situație operativă (plecarea preotului și a soției în scop turistic în Cehoslovacia și RDG), iar, în cele din urmă, nu i s-a permis ieșirea din țară⁹³. Cu ajutorul căpitanului Ferenc Puskás, răspunzător de Liceul „János Bolyai”, s-a luat în calcul „să luăm mulajul cheii de la locuința obiectivului, respectiv de la fiul acestuia, care este elev la liceul respectiv”⁹⁴, dar nici această idee nu a fost pusă în practică, cum, de altfel, nici alte planuri în acest sens întocmite în cursul anului 1989⁹⁵.

S-a încercat și izolarea lui Fülöp în rândul clerului, temperarea lui cu ajutorul protopopului de Mureș, Kálmán Csiha⁹⁶, respectiv prin intermediul conducerii centrale a Episcopiei Clujului și al inspectorului local al Departamentului de culte, Gheorghe David (Șincan, 2017, pp. 128–147). Potrivit obiceiurilor ei, Securitatea a încercat, așadar, să minimizeze propria intervenție, dând instrucțiuni instituțiilor partenere.

De la sfârșitul anului 1986, scopul principal a fost discreditarea lui Fülöp prin răspândirea de informații compromițătoare și îndepărtarea lui din congregație⁹⁷. În martie 1987, Radio Europa Liberă a anunțat că a avut loc o percheziție în casa lui, și că i-au fost confiscate cărți și manuscrise, însă acest lucru s-a dovedit a fi o informație falsă, recunoscută inclusiv de preot⁹⁸. Deși se afla deja de ani de zile în Târgu Mureș, permisul de ședere nu i-a fost eliberat decât doar după schimbarea de regim, în 1990, Fülöp și soția lui continuând să gestioneze o parte din problemele lor oficiale la Reghin⁹⁹. Relația tensionată cu organele locale și-a pus amprenta și asupra copiilor mai mari, care urmau să emigreze – prin căsătorie, respectiv pentru continuarea studiilor – în Ungaria¹⁰⁰.

⁹² Vezi nota de analiză în D.U.I. „Fekete” din 25 septembrie 1987. *Ibidem*, f. 15.

⁹³ Eșecul reparării a fost explicat prin faptul că „pe lângă cei trei copii ai obiectivului, au fost aduse la el și mama și soacra, femei în vârstă de cca. 80 de ani, bolnave, care stăteau toată ziua în casă”. Vezi nota de analiză în D.U.I. „Fekete” din 21 iunie 1988. *Ibidem*, f. 18 f-v.

⁹⁴ Vezi nota de analiză în D.U.I. „Fekete” din 19 decembrie 1988. *Ibidem*, f. 21 f-v.

⁹⁵ Vezi notele de analiză în D.U.I. „Fekete” din 28 martie, respectiv din 28 septembrie 1989. *Ibidem*, ff. 22, 24.

⁹⁶ Kálmán Csiha (1929–2007), preot reformat, episcop. La 27 februarie 1958 a fost condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 10 ani de închisoare pentru uneltire contra ordinii sociale, în cadrul grupului Pál Fodor. După eliberarea din închisoare a slujit ca pastor în Gogan Varolea (jud. Mureș), și în Târgu Mureș, timp de 20 de ani, între 1990 și 2000 fiind episcopul Eparhiei Reformate Ardelene. Vezi AANP, FMP, fișele lui Coloman Csiha; Kálmán Csiha (2004).

⁹⁷ Potrivit unor răuvoitori, Fülöp s-a angajat să întrețină pe bătrâna văduvă a lui Béla Makkai pentru a o moșteni, lucru cu care rudele acesteia nu au fost de acord. Situația – cu largul concurs al organelor de securitate și a rețelei informative – a dus la un scandal și chiar la un proces civil între părți. Vezi nota informativă din 22 decembrie 1986, furnizată de „Cseke Ferencz”, respectiv conținutul notelor de analiză din 25 septembrie și 21 noiembrie 1987. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, ff. 15, 17, 258 f-v.

⁹⁸ Vezi notele informative din 10 martie și 6 aprilie 1987, furnizată de „Horváth” și „Vasilescu”. ACNSAS, fond Informativ, dosar 85966, vol. 2, ff. 270, 275–276.

⁹⁹ Vezi nota informativă din 28 ianuarie 1988, furnizată de „Cseke Ferencz”. *Ibidem*, f. 307 f-v.

¹⁰⁰ Vezi nota informativă din 15 iunie 1988, furnizată de „Adrian”. *Ibidem*, f. 313.

În fața presiunii în creștere, în anii 1987–1988 Fülöp „a inițiat de două ori contactarea ofițerului de securitate”, prin intermediul inspectorului de culte. Pentru îmbunătățirea „relațiilor de muncă”, în 16 noiembrie 1987, preotul a fost vizitat de cei doi, discutând situația congregației care însuma 8 500 de persoane, respectiv a bisericii care era obiectiv de patrimoniu și destinație turistică pentru vizitatorii veniți în oraș. Fülöp, cu un gest tactic, a acceptat propunerea să țină un registru al străinilor care au alocat timp pentru a vizita biserica¹⁰¹. În 30 septembrie 1988 a avut loc un nou „contact”, mediat de inspectorul de culte, cu maiorul Baci, de data aceasta pentru a discuta despre neacordarea pașaportului pentru vizita în Cehoslovacia. Ofițerul i-a promis că se va interesa de respectivul document, punând unele întrebări despre vizitatorii monumentului istoric și despre eventualele discuții politice purtate de ei¹⁰².

Aceste „contacte” repetate nu l-au înmuiat pe Fülöp, care în primăvara anului 1989 și-a exprimat public îngrijorarea pentru viitorul bisericii, adresându-se și solicitând un răspuns de la conducerea eparhială în ceea ce privește numărul foarte mic al studenților teologi din anul I¹⁰³. Cam în acest timp a fost vizitat și de așa-numiții „diplomați de la diferite ambasade”, însă organele locale de securitate nu au stabilit alte detalii de identificare¹⁰⁴. La vremea aceea, împotriva lui Securitatea folosea întreg arsenalul de măsuri: supravegherea prin informatori, tehnici operative defectuoase, filajul, interceptarea corespondenței, pe lângă vizitele spectaculoase în văzul tuturor ale ofițerului operativ. De asemenea, au fost luate în calcul scrisori anonime denigratoare, despre deținere de aur și valută, care ar fi condus la o percheziție domiciliară¹⁰⁵. Chiar și la 28 septembrie 1989, pentru ascultarea lui era o cerere în așteptare, dar două luni mai târziu, la 27 noiembrie 1989, în mod destul de neașteptat, s-a propus închiderea dosarului de supraveghere, explicația fiind aceea că măsurile luate în prealabil, respectiv influențarea pozitivă, și-au atins obiectivul¹⁰⁶.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Schimbarea de regim din 1989 a condus la împlinirea vieții religioase, în cazul soțiilor Fülöp, care pe lângă poziții în conducerea congregației Bisericii Cetate, au jucat un rol important – prin înființare, achiziție clădire, administrare

¹⁰¹ Vezi Raportul de contactare din 17 noiembrie 1987. *Ibidem*, f. 299 f-v.

¹⁰² Vezi Raportul de contactare din 30 septembrie 1988. *Ibidem*, f. 320 f-v.

¹⁰³ Vezi notele informative din 20 martie și 2 iunie 1989, furnizate de „Cseke Ferencz”, respectiv din 6 iunie 1989, întocmită de „Kiss Péter”. *Ibidem*, ff. 328, 330 f-v, 334.

¹⁰⁴ După numerele de înmatriculare ale mașinii interpretate greșit, a fost catalogat ca diplomat străin cetățeanul japonez Osamu Ieda, de profesie etnograf, care împreună cu soția și fiul de 5 ani au făcut în 25 septembrie 1989 o vizită la Târgu Mureș la familia Fülöp, pe care îi cunoșteau încă din 1970. *Ibidem*, ff. 346-350 f-v.

¹⁰⁵ Vezi conținutul notelor de analiză din 28 martie, 25 iunie și 28 septembrie 1989. *Ibidem*, ff. 22-24 f-v.

¹⁰⁶ Vezi Raportul cu propunerea de închidere a D.U.I. „Fekete”. *Ibidem*, f. 358 f-v.

etc. – în viața Colegiului Reformat de Cantor-Profesor din Târgu Mureș, lansat în 1990¹⁰⁷, precum și în înființarea Colegiului Popular de Limbi Străine Calepinus, care a fost înregistrat abia în 1995¹⁰⁸. În 1991 au înființat Fundația Lazarenum care, cu ajutorul donațiilor străine, a derulat mai multe proiecte. Primul a fost crearea de locuințe pentru copiii abandonați, drept urmare, Casa de Copii Lidia a devenit un adevărat cămin pentru ei. După ce Fundația a achiziționat cu succes clădirea vecină, aici a fost amplasat un cămin pentru bătrâni, a cărui construcție a durat șapte ani, fiind finalizată în 2003. Alte activități importante ale Fundației i-au avut în vedere pe copiii străzii, dar și un serviciu de ajutorare a familiilor numeroase, în cadrul căruia au oferit sprijin în principal familiilor din mediul rural¹⁰⁹. În mod cert, activitățile Fundației Lazarenum ar merita prezentate separat și detaliat.

Dénes G. Fülöp a murit la Budapesta, în 15 ianuarie 2005, dar instituțiile ecleziastice înființate de el își continuă activitatea de diaconie și în ziua de astăzi. Prin viața familială impecabilă și activitatea profesională transparentă, a evitat șantajul poliției politice. Ascensiunea ierarhică, dintr-un sat îndepărtat până la comunitatea din reședința de județ a fostului deținut politic, care prin statut și profesie a fost considerat „dușman” al societății socialiste, se datorează mai cu seamă simțului diplomatic și maturității sale culturale și politice. Preotul reformat a fost printre aceia care nici după anii de închisoare, în perioada de „conviețuire” ce a urmat, nu a trecut peste convingerile anterioare și a forțat sistemul să accepte, în mod tacit, acest comportament și activitatea conexă, obținând totodată credibilitate și „aură de martir”, nu doar în rândul credincioșilor, ci și în opinia publică din străinătate. Povestea vieții lui, cuprinsă în cadrul acestui studiu, dovedește că Dénes G. Fülöp reprezintă un model de demnitate al unui membru al minorității naționale în regimul totalitar. În contextul comportamentului aservit manifestat de elita bisericii în acele vremuri, atitudinea lui a devenit mai vizibilă în anii '80, și o face să aibă un loc rezervat printre membrii disidenței maghiare din Transilvania care a activat începând cu sfârșitul anilor '70 ai secolului XX.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare:

Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor, fișe matricole penale.
Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond Informativ, dosar 85 966, vol. 1–4
ACNSAS, fond Informativ, dosar 211 237, vol. 1–13.
ACNSAS, fond Penal, dosar 7195.

¹⁰⁷ Informație de la Dénesné G. Fülöp, născută Ilona Suba. Interviu realizat și redactat de László Jenő Imreh la Târgu Mureș în ianuarie – iunie 2016, ff. 59–62, [https://portal.kre.hu/images/életutinterjuk/Fulop_Denesne_Eletutinterju.pdf](https://portal.kre.hu/images/eletutinterjuk/Fulop_Denesne_Eletutinterju.pdf) (accesat la 24.02.2024).

¹⁰⁸ Vezi Ábrám Z., A Calepinus Alapítvány, *Művelődés*, <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=560> (accesat la 24.02.2024).

¹⁰⁹ Informație de la Dénesné G. Fülöp, ff. 65–66.

ACNSAS, fond Penal, dosar 7826, vol. 1–2

ACNSAS, fond Rețea, dosar 158 848

ACNSAS, fond Rețea, dosar 189 048

Publicații:

1. Apor, B. *et al.* (2018). Cultural Opposition. Concepts and Approaches. In B. Apor, P. Apor și S. Horváth (editori), *The Handbook of COURAGE. Cultural Opposition and Its Heritage in Eastern Europe* (pp. 9–26). Budapest: Institute of History, Research Centre for the Humanities.
2. Apor, P. *et al.* (editori) (2018). *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban. Gyűjtemények története [Opoziția culturală în era Kádár. Istoricul colecțiilor]*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet.
3. Beke, Gy. (2001, 3 mai). Bőjte páter, az iskolaalapító [Părintele Bőjte, fondatorul de școală]. *Hargita Népe [Oamenii Harghitei]*, anul 13, nr. 101, p. 5.
4. Bölöni, S. (1964, 11 decembrie). Fiatalok Irodalmi Műhelye [Atelierul Literar al Tineretului], *Előre [Înainte]*, anul 18, nr. 5 322, p. 3.
5. Bucur, I.M., Stan, L. (2002). *Persecuția Bisericii Catolice din România. Documente din Arhiva Europei Libere: 1948–1960*. Cluj-Napoca: Editura Napoca Star.
6. Buzogány, D., Jánosi, Cs. (2011). *A református egyház Romániában a kommunista rendszer első felében. Tanulmányok és dokumentumok [Biserica Reformată din România în prima jumătate a regimului comunist. Studii și documente]*. Budapest: L'Harmattan.
7. Csiha, K. (2004). *A börtöntől a püspökségig. Egy diktatúra virágzása és halála [De la închisoare la episcopie. Ascensiunea și căderea unei dictaturi]*. Kolozsvár.
8. Dávid, Gy. (ed.) (2006). *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956–1965 [1956 în Transilvania. Bază de date biografică cu deținuți politici 1956–1965]*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Polis.
9. Fülöp, G.D. (1975, 21 martie). Az alsósófalvi rovásírás megfejtése [Descifrarea scrisului runic din Ocna de Jos]. *A Hét*, anul 6, nr. 12, p. 4.
10. Fülöp, G.D. (1970). Feljegyzések Gegesi Kis Józsefről [Note despre József Kis din Ghinești]. *Korunk*, anul 29, nr. 1/1970, pp. 156–157.
11. Fülöp, G.D. (1956, 22 decembrie). Négyzetes nadrág [Pantaloni cu pătrate]. *Utunk*, anul 11, nr. 51, p. 3.
12. Fülöp, G.D. (1975, 18 aprilie). Vita. Válasz Szócs Istvánnak: „A kétszázéves botot én faragtam” [Dezbatere. Răspuns lui István Szócs: „Eu am sculptat bățul de două sute de ani”]. *A Hét*, nr. 16, p. 2.
13. Jánosi, Cs. (2020). Religia ca opoziție culturală. Mărturia arhivelor create de episcopul Áron Márton și pastorul János Dobri. In Petrescu, D. (editor): *Comunismul în România. Memorie și Istorie*. București: Editura Pro Universitaria.
14. Jánosi, Cs. (2018). Bischofswahlen in den reformierten Bistümern Klausenburg und Großwardein in den 1960er Jahren, *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 41, pp. 155–170.
15. Jánosi, Cs. (2017a). Romániai református elit a hatalom szolgálatában. Hírszerzés, pozitív befolyásolás, kapcsolatépítés a protestáns világszervezetek értekezletein az 1960-as években [Elita reformată din România în serviciul puterii. Obținere de știri, influențare pozitivă, construire de contacte la conferințele organizațiilor mondiale protestante în anii 1960], *Pro Minoritate*, Primăvara, pp. 146–170.
16. Jánosi, Cs. (2017b). A Priest's Destiny in Transylvania during the Communist Regime. János Dobri (1914–1990). In Budeancă, C., Báthory, D. (eds.): *Histories (Un)Spoken. Survival and Social-Professional Integration in Political Prisoners' Families in Communist Central and Eastern Europe in the '50s and '60s*. Zürich: LIT Verlag.
17. Jánosi, Cs. (2016). Alegeri episcopale în Eparhiile Reformate Cluj și Oradea în anii 1960, *Caietele CNSAS*, 1–2 (17–18), pp. 303–330.

18. Jánosi, Cs. (2015). Aspecte privind relația dintre Biserica Reformată și statul român în perioada 1948–1960/1961. In C. Budeancă și F. Olteanu (editori), *Identități sociale, culturale, etnice și religioase în comunism* (pp. 357–385). Iași: Editura Polirom.
19. Jánosi, Cs. (2009). Reglementarea catehizării în eparhiile reformate Cluj și Oradea în anii '50. In I. Popa (editor), „*Experimentul Pitești – Reeducarea prin tortură*”. *Cultura, Tineretul și Educația în regimurile dictatoriale comuniste. Ediția a VIII-a, Pitești, 03–05 octombrie 2008* (pp. 475–492). Pitești: Fundația Culturală Memoria Filiala Argeș.
20. Kiss, R. (2019). Legális–illegális–féllegális. Tiltott és túrt pasztoráció a református egyházban a hatvanas években. Források és a megismerés határai [Legal-ilegal-semilegal. Pastorația interzisă și tolerată în Biserica Reformată din anii șaizeci. Surse și limitele cunoașterii]. In R. Kiss și G. Lányi (editori), *HIT 2018. Hagymány, Identitás, Történelem [Credință 2018. Tradiție, Identitate, Istorie]* (pp. 239–271). Budapest: L'Harmattan, Károli Gáspár Református Egyetem.
21. Kovács, S. (2015). A szabadság és erkölcs dilemmái. Erdő János életpályái 1945–1979 között [Dileme ale libertății și moralității. Căile de viață ale lui János Erdő între 1945–1979]. In Z. M. Nagy și I. Zombori (editori), *Az egyház hatalma – a hatalom egyháza. A közép-kelet-európai egyházi vezetők felfogása az állam-egyház kapcsolatáról 1945 és 1989 között [Puterea bisericii – biserica puterii. Percepția liderilor bisericești din Europa Centrală și de Est asupra relației stat-biserică între 1945 și 1989]* (pp. 117–137). Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
22. Lönhárt, T. (2009). *Uniunea Populară Maghiară în perioada instaurării regimului comunist în România (1944–1948)*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut.
23. Mester, Z. (2013, 1 decembrie). Száz éve született Mester István [Acum o sută de ani s-a născut István Mester]. *Üzenet* [Mesaj], anul 24, nr. 19, 1 octombrie 2013, p. 4.
24. Nagy, M. Z., Olti, Á. (editori) (2009). *Érdekviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953 [Reprezentarea intereselor sau politică de partid? Documente pentru istoria Uniunii Populare Maghiare 1944-1953]*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.
25. Petrescu, C. (2020). Mapping the Cultural Heritage of Dissent. New Sources, New Knowledge and New Narrative(s) on European Identity, *Cuadernos de Historia Contemporánea* (Madrid), Vol. 42, pp. 79–96.
26. Petrescu, C. (2018). Romania. In B. Apor, P. Apor și S. Horváth (editori.), *The Handbook of COURAGE. Cultural Opposition and Its Heritage in Eastern Europe* (pp. 151–170). Budapest: Institute of History, Research Centre for the Humanities.
27. Sárba, K. (editor) (2014). *Páll Lajos, erdélyi festőművész [Lajos Páll, pictor transilvănean]*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet–Kárpát-haza Galéria–Méry Ratio.
28. Szócs, I. (1975, 11 aprilie). Vita. Mennyire hamis – és mennyire megfejtett? [Dezbateră. Cât de fals – și cât de descifrat?]. *A Hét*, nr. 15, p. 2.
29. Şincan, A. (2017). Stuck in the Middle. The Inspector for Religious Denominations as Mediator between the Religious Community and the Early Communist Romanian State, *East Central Europe*, volume 1(44), pp. 128–147.
30. Varga, K. (1975, 9 mai). Megvédem [Îl protejez]. *A Hét*, nr. 19, p. 4.
31. Vincze, G. (1999). *Illúziók és csalódások: Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből [Iluzii și dezamăgiri: Capitole din istoria maghiarimii din România de după cel de-al doilea război mondial]*. Csíkszereda: Státus Könyvkiadó.

Surse web:

Cum au ajuns preoții să devină membri ai Frontului Unității Socialiste – stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din 23 octombrie 1979. Disponibil la: <https://amintiridincomunism.wordpress.com/tag/frontul-democratiei-si-unitatii-socialiste/>

1. Ábrám, Z. (2008). A Calepinus Alapítvány [Fundația Calepinus], *Művelődés [Cultură]*, disponibil la: <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=560>.

2. Farkas, Gy. (2003). *A vártemplom papja* [Preotul Bisericii Cetate], disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=2L8Oovbgw54>.
3. Imreh, J. L. (2016). *Fülöp G. Dénesné, sz. Suba Ilona [Doamna Fülöp, născută Ilona Suba]*, disponibil la: https://portal.kre.hu/images/életutinterjuk/Fulop_Denesne_Eletutinterju.pdf.
4. Molnár, J. (2021, 20 mai). Üzenet a múltból a jelenbe: Tökés László református lelkipásztornak a diktatúra rombolását bemutató 1986-os tanulmányáról [Un mesaj din trecut în prezent: Despre studiul pastorului reformat László Tökés din 1986 despre distrugerea dictaturii]. *Erdélyi Napló [Jurnal Ardelean]*, disponibil la: <https://erdelyinaplo.ro/elo-emlekezet/uzenet-a-multbol-a-jelenbe-tokes-laszlo-reformatus-lelkipasztor-1986-ban-a-diktatura-rombolasat-bemutato-tanulmanyarol>.
5. Pintilie, F. *Constituirea arhivei Securitatii*, disponibil la <https://www.procesulcomunismului.com/news/arhiva/ziare/fpintilie/>.

